

ZABORAVLJENI CRNOGORSKI VELIKAN

1.

Zbog Crne Gore tamnovao po srpskim kazamatima

Da li je Brajović nepoznat i zanemaren zato što je jedini u istoriji Crne Gore uradio skulpturu - Zbjeg naroda Crne Gore - prvu te vrste de se jakim udarom dlijeta odslikala politička, vjerska, nacionalna i kulturna golgota ove države nakon 1918. godine? Da li zato što su neka njegova djela, sticajem okolnosti nakon Drugog svjetskog rata, možda i ukradena u Crnoj Gori?

Autor: **Slobodan ČUKIĆ**

“Moja najveća želja je da vidim Crnu Goru slobodnu, a ne kao vojnu provinciju Srbije, što je danas slučaj. Ako ne mogu da uradim ništa više za moju zemlju, onda ću pokušati da ostavim iza sebe ove monumente svijetu, kao - sjećanje na patnje moje zemlje” (Janko Brajović za “The Milwaukee Journal”, broj od 21. jula 1930). Crnogorski vajar Janko Brajović predstavlja simbol borbe za slobodu svoje zemlje i svog naroda. Njegovo djelo se, bez pretjerivanja, može ubrojati među najznačajnije umjetnike sa južnoslovenskih prostora. Kada je u pitanju Crna Gora, onda mu nema ravnog. “Zakleo sam se da ću kao vajar za Crnu Goru uraditi onoliko koliko je Meštrović uradio za Srbiju”, govorio je Brajović.

Doprinos

Prije četiri godine, Zoran V. Raičević, naš iseljenik u Kanadi, čiji je doprinos veoma vidan na sajtu montenegro-canada.com, objavio je niz novih podataka o Janku Brajoviću i time doprinio da se u Crnoj Gori konačno shvati veličina tog umjetnika. “Listajući katalog umjetnika Kanade, naiđoh na ime jednog Crnogorca, kojeg mnogi u Crnoj Gori zaboraviše, a do sada ga pomenu samo jedno čeljade iz Kalifornije, i to površno, u jednom tekstu o princu Milu Petroviću. Na spisku priznatih i poznatih umjetnika Kanade, naiđoh ime Janko Brajović ili Yanko Brayovitch. Istina, to mi i ne privuče toliko pažnju koliko njegovi tragovi koje ovaj umjetnik-vajar ostavi u Kanadi, ali i šire”, pisao je Raičević 29. aprila 2012. godine. Od tada su na svjetlo izbile mnoge ne-

Janko Brajović - Crnogorski zbjeg

poznate činjenice o velikanu crnogorske umjetnosti.

Istina

“S obzirom da je ovaj web portal prvi i pokrenuo priču o ovom, sigurno, najvećem vajar u Crne Gore, imali smo tu čast da lično upoznamo i unuku ovog velikog vajara, gđu Sonju Dimić i da otkrijemo i druge, nepoznate fakte o ovom planetarnom umjetniku”, kaže Raičević.

“Dok sam slušao riječi unuke Janka Brajovića: “Ja želim samo jedno - da se napokon objavi prava istina o Janku i da Crna Gora sazna koliko veliki je on umjetnik!” - kroz glavu su mi prolazila razna pitanja. Zašto je zaboravljen? Da li zbog toga što je završio studije vajarstva u Beču, de je naučio vještine zanata i evropske manire? Da li zato što je bio jedan od rijetkih iz tadašnje crnogorske vlasti koji je na vrijeme i od početka znao zlu sudbinu nove države koja je stvorena 1918. godine? Da li zato što je tamnovao u najgorim zatvorima tadašnje Kraljevine SHS i jedini uspio iz istih pobjeći i

Da li Ministarstvo kulture Crne Gore zna da je postojao Janko Brajović? Da li Udruženje umjetnika Crne Gore ima saznanja o ovom umjetniku? Da li Crnogorska ili Dukljanska akademija nauka i umjetnosti ikad odbraniše akademsku tezu - Janko Brajović, planetarni vajar”, piša Zoran V. Raičević

naći slobodu na Zapadu? Da li zato što nije htio da promijeni svoj stav po pitanju Crne Gore? Da li zato što je jedini umjetnik iz Crne Gore koji je uradio u mermeru imponantnu statu u ISUSA HRISTA od 2,7 metra sa raširenim rukama prema pravdi? Da li zato što je možda napravio najveća remek djela u vajarstvu kao crnogorski vajar? Da li zato što su njegova djela bolja i poznatija od mnogih djela u Crnoj Gori drugih vajara? Da li zato što je izdao brošuru “The Voice of Montenegro”, de je kratko i jasno saopštio Versajskoj konferenciji mira istinu? Da li zato što je možda uradio najbolje skulpture svih vremena Kralja Nikole, Petra II Petrovića Njegoša, Kraljice Milene? Da li zato što je jedini u istoriji Crne Gore uradio skulpturu - Zbjeg naroda Crne Gore - prvu te vrste de se jakim udarom dlijeta odslikala politička, vjerska, nacionalna i kulturna golgota ove države nakon 1918? Da li zato što su neka njegova djela, sticajem okolnosti nakon Drugog svjetskog rata, možda i ukradena u

Crnoj Gori? Da li Ministarstvo kulture Crne Gore zna da je postojao Brajović? Da li Udruženje umjetnika Crne Gore ima saznanja o ovom umjetniku? Da li Crnogorska ili Dukljanska akademija nauka i umjetnosti ikad odbraniše akademsku tezu - Janko Brajović, planetarni vajar” - pita Zoran V. Raičević.

Ranjen na Skadru

Za Janka Brajovića u Crnoj Gori znaju samo uži krugovi, iako je u prvoj polovini prošlog vijeka bio svjetski poznat i priznat. U literaturi je još ranije objavljen podatak da je J. Brajović rođen u Rijeci Crnojevića, 1889. godine, kao i da je višu školu za vajarstvo završio u Beču. Međutim, sami Brajović je u izjavama za englesku i američku štampu pomenuo da je rođen na Cetinju, kao i da je “studirao u Parizu” (“The Milwaukee Journal” od 21.7.1930. godine). Imamo i jedan biografski podatak koji baca više svjetla na njegovo odrastanje. “Kao dječaka od 11 godina, kraljica Milena šalje Janka svojoj kćerci

Crnogorski vajar Janko Brajović sa suprugom

Janko Brajović - Violinistkinja

Jeleni u Rim, da provede svoje dječake dane u “vječnom gradu”, de će on krajčikom oka posmatrati statue i biste koje su radili poznati vajari: Michelangelo, Borononi, Alberti...”, piše Z. Raičević. Iz novinskih članaka koji su objavljivani o njemu tokom dvadesetih i tridesetih godina saznajemo da se vratio u domovinu 1912. godine, kada je izbio Prvi balkanski rat. Naveo je da je učestvovao u borbama oko Skadra, gdje je bio teško ranjen, nakon čega se liječio šest mjeseci.

Preživio čudom

“1912. godine počeo je Balkanski rat, de su se Crna Gora, Srbija, Bugarska i Grčka borile protiv Turske. Saveznici su pobijedili. Bio sam tada teško ranjen kod Skadra i proveo sam šest mjeseci u bolnici. Naša Vlada me je tada odlikovala

najvećim odlikovanjem”, kaže Brajović (“The Milwaukee Journal” od 21.7.1930). U Prvom balkanskom ratu (1912-1913) je samo zahvaljujući sreći, preživio teško ranjavanje. “Jedan metak ga je pogodio u vrat, drugi metak je završio ispod srca, a obje noge su stradale od gelera. Sa mjesta ranjavanja izvukao ga je njegov brat, koji ga je uspio, zajedno sa slavnim Crnogorcima, spasiti od novih rana i metaka. Nakon toga, biva operisan lično od hirurga kralja Italije, koji je izveo dvije operacije, jednu na grudima, vadeći metak i drugu na nozi. Da bi povreda na kosti bila sanirana, prilikom intervencije ugrađena je kao potpora - jedna ploče od zlata, koju je Janko nosio, kao “remek djelo” ovog hirurga, do kraja života”, piše Zoran V. Raičević.

(Nastavlja se)

Janko Brajović pored skulpture Isusa Hrista

Brajović pored skulpture kralja Nikole

JANKO BRAJOVIĆ - ZABORAVLJENI CRNOGORSKI VELIKAN

2.

Uspio je da pobjegne iz beogradskog zatvora

"Bio sam izručen Srbijancima i bačen u tamnicu u Beogradu đe sam proveo dvije godine. Živio sam na hljebu i vodi, spavajući na tvdom podu. Uslovi u zatvoru su bili katastrofalni. Zatvor je bio jedan od najstarijih u Evropi, sagradili su ga Turci kada su prvi put došli u te krajeve", svjedočio je Brajović

Autor: **Slobodan ČUKIĆ**

Janko Brajović je učestvovao i u Prvom svjetskom ratu. Iz novinskih članaka se vidi da je tada boravio u štabu princa Petra. "Ja sam se borio sa Crnogorskom armijom u Velikom Ratu i bio sam privržen Štabu Princa Petra, trećeg sina Kralja Nikole." Na drugom mjestu kaže da je bio u štabu kralja Nikole "sa kojim sam dvije godine kasnije otišao u egzil u Francusku, nakon poraza Srbije i invazije Austrougarske. Otišli smo prvo u Albaniju, potom u Italiju i na kraju u Bordo". "Kada je Crnogorska vojska kapitulirala, 1916. godine, ja sam prebjegao sa Kraljom Nikolom i uspio da se domognem Francuske na engleskom parobrodu", kaže Brajović.

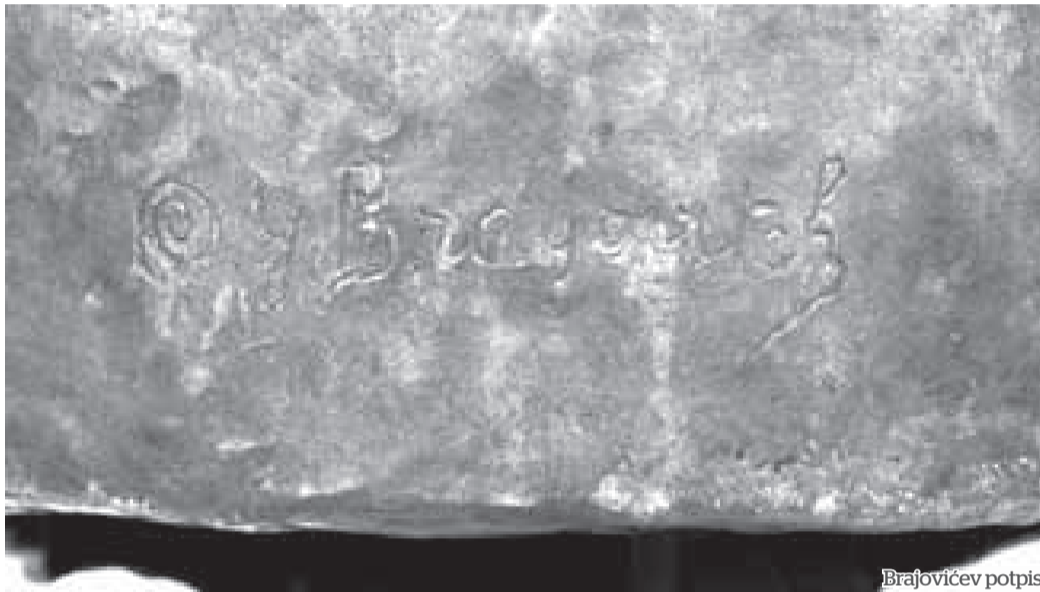
Borba

Dalje kaže da je "pri dolasku u Francusku, saznao ... da Srbija pravi spletke protiv crnogorske slobode i protiv njenih saveznika, sa ciljem prisajedinjenja Crne Gore Kraljevini Srbije. Situacija je bila beznačajna, sa Kraljem u egzilu i stranim trupama u Crnoj Gori." Po dolasku u Francusku, do izražaja je došla njegova riješenost da pomogne svojoj zemlji i narodu. "Nudili su mi mjesto u sudu, kao i odlikovanja od strane Kralja Nikole, ali ja sam to odbio. Smatrao sam da ja ne mogu prihvatiti takve povlastice sve dok su moji zemljaci praktično mučenici; bez obzira na to to što je moj brat bio upravnik Kraljevskog dvora."

"Odlučio sam da odem u Sjedinjene Američke Države da bih podigao glas za slobodu moje zemlje, jer sam osjećao da se njen spas nalazi u Americi. Imao sam vrlo malo novca i proveo sam dosta vremena u Čikaškom umjetničkom institutu radeći razne vrste poslova."

"Glas Crne Gore"

Brajović je u junu 1919. godine u Americi objavio knjižicu pod naslovom "Glas Crne Gore"

Brajovićev potpis

(The Voice of Montenegro). Taj pamflet otkrili su u Torontu 29. avgusta 2012. godine crnogorski iseljenici u Kanadi - Antonela Arhin, Zoran V. Raičević i Vesna Kadović. Nađen je nakon više od devet decenija i predat na ruke crnogorskoj javnosti.

"Ova knjižica je napisana za vrijeme boravka Janka Brajovića u Sjedinjenim Američkim Državama, đe je on pokušao da djeluje među crnogorskom dijasporom nakon nestanka crnogorske države i njenog prisajedinjenja Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Iako se, među nekim Crnogorcima, znalo za postojanje ove knjižice, a takođe se znalo i o vajarškim djelima Janka Brajovića, ta istina nije bila "dobrodošla" mnogima u Crnoj Gori. Na sreću, mnogi fakti o ovom velikom Crnogorcu su brižno čuvani u kanadskim i svjetskim arhivama. Za sada, jedini originalni primjerak nađen je u Torontu, dobro sačuvan, koji nikad nije bio taknut, sve do 29. avgusta 2012. godine", piše Raičević.

Okupacija i pobuna

Uz borbu za Crnu Goru, Janko Brajović nije zapostavljao svoj veliki dar i umijeće. "Gospodin Brajović je u Americi postao vajar i umjetnik. Kasnije se vratio u Evropu, đe je zbog svojih političkih uvjerenja

"Na kraju, nakon velike patnje i muke, uspio sam da pobjegnem iz zatvora, uz pomoć mojih prijatelja, prije svega Stjepana Radića, hrvatskog lidera koji je kasnije ubijen u beogradskom parlamentu", pisao je Brajović.

uhapšen i zatvoren u Srbiji..."

Brajović je, dakle, nakon izvjesnog vremena doputovao iz SAD u Italiju gdje se aktivno uključio u borbu za slobodu svoje zemlje. Taj sljed događaja opisuje u sljedećoj izjavi. "1919. izbili je prva pobuna protiv Srbijanaca koji su okupirali Crnu Goru. Okrutne metode su preduzimate i oko 3 hiljade Crnogoraca je moralo pobjeći u Italiju. Ali, na nesreću, premijer Niti i grof Sforca, tadašnji ministar vanjskih poslova, prodali su Crnu Goru Srbiji. Ja sam bio prvi koga su žrtvovali. Bio sam izručen zlom neprijatelju, Srbijancima, i bačen u tamnicu u Beogradu, glavnom gradu Jugoslavije, đe sam proveo dvije godine zbog - veleizdaje. Živio sam na hljebu i vodi, spavajući na tvdom podu. Uslovi u zatvoru su bili katastrofalni. Zatvor je bio jedan od najstarijih u Evropi, sagradili su ga Turci kada su prvi put došli u te krajeve."

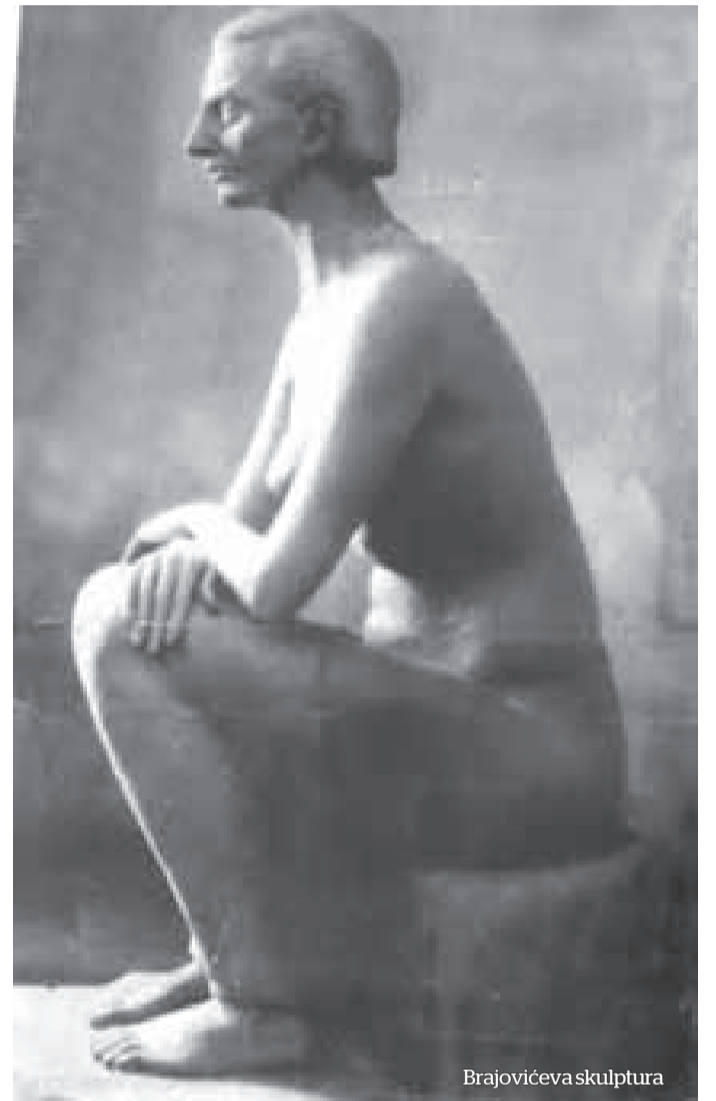
Bijeg

"Na kraju, nakon velike patnje i muke, uspio sam da pobjegnem iz zatvora, uz pomoć mojih prijatelja, prije svega Stjepana Radića, hrvatskog li-

dera koji je kasnije ubijen u beogradskom parlamentu. Otišao sam u Beč, đe sam odlučio da ako budem mogao da pomognem svoju zemlju - to će onda biti kroz umjetnost." Možemo samo da naslućujemo kroz kakva je sve iskušenja prošao Brajović u tim godinama. Na žalost, mnogo toga ostaje zauvijek nepoznato. Znamo da mu je u tom periodu preminula supruga. Kasnije je to opisao riječima: "Žena mi je umrla dok sam bio u čeliji. Imam sina od 17 i kćerku od 18 godina, ali ih nijesam vidio od kad su bila dojenčad". Na novinarsko pitanje, da li bi se vratio u svoju zemlju, odgovorio je: "Ja bih bio ili zatvoren ponovo ili ubijen, i to sve - zbog ljubavi prema svojoj domovini".

Odlazak u SAD

Brajović se ubrzo iznova zaputio preko okeana. "Ponovo sam 1924. otišao za Sjedinjene Američke Države, đe sam uradio biste nekolicini poznatih Amerikanaca. Kasnije, otišao sam za London, đe sada imam svoj studio. Nakon što sam u listu Sunday Eyspress objavio priču o statui Isusa Hrista, koju sam napravio, mnoge engle-

Brajovićeva skulptura

Skulptura crnogorske kraljice Milene

ske asocijacije su pokrenule ideju da se ova statua postavi ispred sjedišta Ujedinjenih nacija u Ženevi. Moja propaganda je počela sa glijetom. Od tada uspio sam da uradim biste kraljice Aleksandre, lorda Ronaldosa, poznatog slikara Džona Laverija, kralja i kraljice Crne Gore Nikole i Milene, i mnogih drugih poznatih sa obje strane Atlantika."

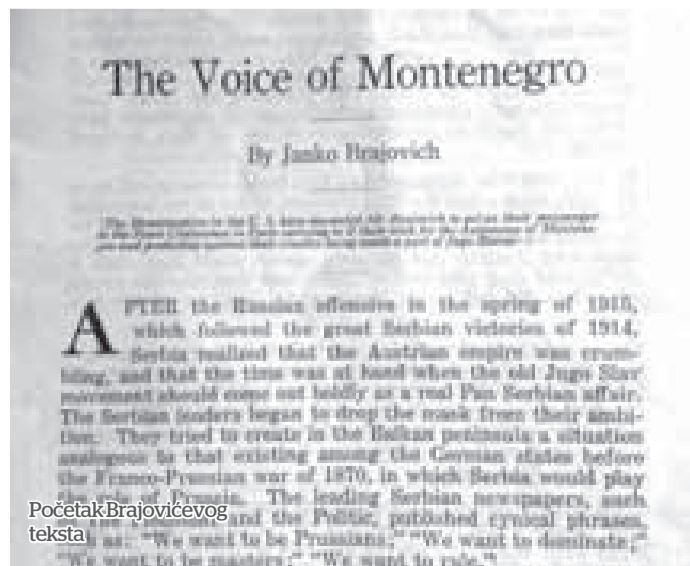
Opet u Engleskoj

Brajović je pozvan da dođe u London 1925. godine, pošto je već stekao svjetsku reputaciju vrhunskog vajara. O njemu se pisalo širom Evrope. Tako je holandski list Algeme-

en Handelsblad (od 4. 12. 1925. godine) objavio fotografiju Janka Brajovića pored statue kralja Nikole uz komentar: "Odavanje počasti počivšem kralju Crne Gore od strane Janka Brajovića, crnogorskog patriote koji na gornjoj fotografiji stoji pored statue njegovog bivšeg kralja". Brajović je oko 1924-1926. godine bio izuzetno kreativan. Ono što je inače odlikovalo ovog umjetnika, bila je brzina klesanja.

"Ja to uradim za jedan dan, dok bi mnogim skulptorima trebali mjeseci", izjavio je Brajović jednom prilikom.

(Nastavljase)

Početak Brajovićevog teksta

Crnogorski vajar Janko Brajović

JANKO BRAJOVIĆ - ZABORAVLJENI CRNOGORSKI VELIKAN

3.

Skulptura Indijanca se čuva kao najveće blago

Kao simbol potrebe za svjetskim mirom Janko Brajović, rođeni Crnogorac, je upravo završio mermernu statuu Hrista, visoku 2 metra i 70 cm, koju će ponuditi Ligi naroda da bude postavljena na Balkanu. Ova ogromna statua je isklesana u Londonu i nalazi se u studiju u Noting Hilu, đe čeka da bude premještena, pisao je listu „NY Gazette“ 1. januara 1926. godine

Piše: **Slobodan ČUKIĆ**

Janko Brajović je 1926. godine započeo rad na bisti-poprsku britanskog nobelovca lorda Ronalda Rosa, u jednom komadu mermera. Ros je dobio Nobela za medicinu 1902. godine za otkriće u liječenju malarije, što je dovelo do velikog pomaka u liječenju ove zarazne bolesti širom svijeta.

Skulptura Isusa Hrista

U listu "NY Gazette" od 1. januara 1926. nalazimo i ovu vijest: "Brajović je nedavno izašao iz pritvora, služeći dvogodišnju kaznu u Beogradu, nakon što je bio optužen za prekršaj prema srbijanskoj Vladi. Takođe, bio je u zatvoru i u Italiji, zbog navodnih srbijanskih intriga, zbog čega je i dva puta proćerivan sa italijanske zamlje, bez obzira što je bio u dobrim odnosima sa kraljem i kraljicom, koja je bila kćerka bivšeg kralja Crne Gore ... Kao simbol svjetske potrebe za mirom, Janko Brajović, rođeni Crnogorac, je upravo završio mermernu statuu Hrista, visoku 2 metra i 70 cm, koju će ponuditi Ligi Naroda (Ujedinjenim Nacijama) da bude postavljena na Balkanu. Ova ogromna statua je isklesana u Londonu i nalazi se u studiju u Noting Hill-u, đe čeka da bude premještena. Brajović nije koristio model za glavu skulpture. Objasnio je da prikaz glave predstavlja njegov ideal i da on nije mogao pronaći čovjeka u Londonu,

F. Burnam u crnogorskoj nošnji 1928. na dočeku J. Brajovića u Halkionu u Kanadi

niti bilo đe drugo, čije crte bi odgovarale njegovom poimanju Hrista. Na Brajovićevoj statui - ruke su ispružene prema nekome, kao da - po riječima umjetnika - moli cijelo čovječanstvo da budu njegovi prijatelji. Brajović želi da ova statua bude postavljena u njegovoj domovini. - Ja bih želio da ovu statuu otkupi Liga Naroda i postavi je na granici, rekao je on. Liga naroda, po mišljenju malih, ne brine za njih. I zbog toga je ova statua i isklesana."

Burnamova bista

Dvije godine nakon toga (1928), Brajović je izradio bistu kanadskog generala Frederika Burnama (Burnham), velikog prijatelja Crne Gore i borca za njene interese. Na fo-

Brajovićeva bista indijanskog poglavice je neprocjenjive vrijednosti i danas se nalazi u londonskom Tejt muzeju. Može se videti samo uz specijalnu dozvolu. Fotografisanje nije dozvoljeno

tografiji objavljenoj na sajtu montenegro.canada.com, vide se Frederik Burnam i njegova supruga Ana, kako u Halcyonu, u crnogorskoj nošnji, sa crnogorskim ordenima na grudima, dočekuju Brajovića. Bilo je planirano da se Burnamova bista postavi na Cetinju, ali to djelo zbog situacije u Crnoj Gori, nikada nije stiglo u crnogorsku prijestonicu. Prema pisanju Nelson Daily News-a, u požaru, 18. februara 1955. godine, koji je zahvatio i lječilište u poznatoj banji Halcyon Hot Springs (lječilište je bilo Burnamovo vlasništvo) general je nastradao, a sa njime i njegova bista.

Kuba i Meksiko

Brajović je 1930. godine stigao na Kubu i u mermeru izradio remek djelo - bistu kubanskog rodoljuba Hozea Martija i time dao svoj doprinos borbi za pravdu i slobodu. Nakon toga je boravio u Meksiku gdje je uradio dvije biste poznatih ličnosti.

Zoran V. Raičević je krajem 2012. godine posjetio Kubu u potrazi za Brajovićevim djelom i našao ga upravo tamo gdje je bilo i postavljeno prije osam decenija.

"Dođoh na Kubu, u ovu najveću zemlju na Karibima. Prvi put u životu. Svi ste vjerovatno dosta čuli o Kubi, zemlji koju je otkrio Kristofor Kolumbo i đe je vrijeme jednostavno stalo, kako mnogi kažu, još 1959. godine, kad je na vlast došao Fidel Kastro. Ali, istina, malo je ko čuo, skoro niko (2012. godina) o putevima crnogorskim prema Kubi i njenom glavnom gradu - Havani. Nijesam ni slutio da ću među zidinama divnih zdanja - naići na šeća-

nje crnogorsko. Havana je glavni grad Kube. Ima 2.1 milion stanovnika. Gradom, odmah na ulazu, dominira zgrada El Capitolio, replika zgrade Kapitola Hila u Vašingtonu, podignuta 1929. godine. Istina, ova kubanska je mnogo ljepša i raskošnija. Bila je sedište Vlade Kube do revolucije 1959. godine, a od tada je sedište Akademije nauka. Unutar Kapitola se nalazi treća po veličini statua u zatvorenoj prostori, prva je statua Bude, a druga Linkolna u SAD. Radi se o bronzanoj statui - zvanoj Republici. Nedaleko od ove impozantne bronzone statue, nalazi je još jedno vajarsko djelo, rad crnogorskog vajara Janka Brajovića iz 1930. godine. Radi se o bisti u bijelom mermeru - poznatog kubanskog revolucionara Hosea Martija (Jose Marti). Marti (1853-1895) je nacionalni heroj Kube. Bio je pisac, novinar, profesor i političar. Poveo je borbu za slobodu i sticanje nezavisnosti od Španaca. Poginuo je u jednoj od bitaka i postao simbol borbe za slobodu na Kubi, ali i širom svijeta. Havana je sačuvala šećanje na Janka Brajovića, Crna Gora nije", piše Raičević.

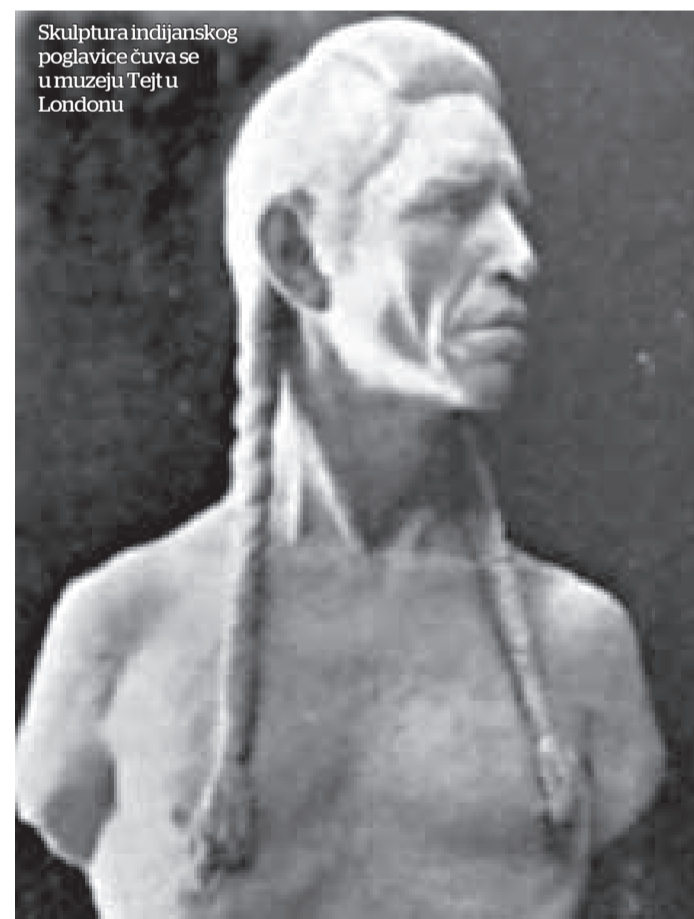
Iznova u SAD

Nakon Kube i Meksika, Brajović se vratio u SAD. U američkoj štampi nalazimo i na sljedeći članak.

"G. Brajović se upravo vratio u SAD iz Meksika i Kube. U Havani je uradio bistu heroju Hoseu Martiju, kubanskom patrioti, koja će biti predstavljena naciji i postavljena u Kapitoliju. On je u Meksiku, za meksičku vladu uradio mermernu statuu generala Obregona, a

Frederik Burnam

Skulptura indijanskog poglavice čuva se u muzeju Tejt u Londonu

takođe je započeo i neke druge radove. Bista bivšeg biskupa Meksika - Morea de Rioa je takođe urađena u mermeru.

Skulptura Indijanca

Od 1915. godine, ovaj rodoljub i vajar u izbjeglištvu je izgubio skoro sve. Nema više ni svoju porodicu, niti kuću u Crnoj Gori. Vijest o smrti svoje žene dobio je dok je još bio u zatvoru u Beogradu, a vijest o smrti svoje majke dok je bio u Londonu. Njegov brat je umro dok je boravio na Kubi. Njegova sestra je umrla dok je vajao u Meksiku. Svoje dvoje dece nije vidio otkad je napustio Crnu Goru."

Brajović je 1933. godine izložio skulpturu Crvenog Indijanca u Kraljevskoj akademiji u Londonu. Zoran V. Raičević ušao je u trag i tom slavnom djelu.

"Jedno djelo Janka Brajovića je i dan danas sakriveno od očiju javnosti. Radi se o bisti poglavice Indijanca sa prostora današnje Kanade i Sjedinjenih Američkih Država - tzv. Crvenom Indijancu. Ovo djelo je neprocjenjive vrijednosti i jedina je skulptura u londonskom Tejt muzeju, koja se može videti samo uz specijalnu dozvolu. Fotografisanje nije dozvoljeno."

(Nastavljase)

Brajovićeva skulptura Isusa Hrista

JANKO BRAJOVIĆ - ZABORAVLJENI CRNOGORSKI VELIKAN

4.

Đe se nalaze djela jednog od naših najvećih umjetnika?

Brajović je umro 1948. godine. Smrt ga je zatekla usred planova da se vrati u Crnu Goru. O tome svjedoči okolnost da je nekoliko dana ranije utovarilo svoje skulpture u kontejner kome je odredište bila FNR Jugoslavija. Brajović nije poživio toliko da bi okončao svoj poduhvat, ali je, izgleda, kontejner sa njegovim djelima – stigao u Jugoslaviju. O tome se malo zna, ali se može naslutiti po izjavama njegovih potomaka

Piše: **Slobodan ČUKIĆ**

Nakon 1933. godine, sve je manje vijesti o Janku Brajoviću - sve do 1945. godine kada je boravio u Panami. Naredna vijest vezana je za 1948. godinu kada je u Vanuveru izradio bistu Gerarda Mekgira. O tome takođe izvještava Zoran V. Raičević.

Mekgirova bista

“U kanadskoj provinciji Britanska Kolumbija, u gradu Vanuveru, ispred Gradske Kuće nalazi se bista poznatog gradonačelnika ovog grada – Gerarda Mekgira (Gerard Gratton McGeer). Iz arhive grada Vanuvera uspjeli smo da dobijemo kopiju dokumenta de su zavedeni osnovni podaci o ovom djelu. Bista je otkrivena 18. oktobra 1948. godine. Danas se nalazi ispred Gradske kuće (Skupština) u Vanuveru. Ideja da se uradi bista je potekla od grupe biznismena iz ovog najvećeg grada Britanske Kolumbije, sa ciljem da se oda počast gradonačelniku koji je veoma puno uradio za taj grad. Gradonačelnik Mekgir je bio poznat kao čovjek koji je donio mnoge reforme u gradu, a takođe njegovom zaslugom sagrađena je i Gradska kuća. Za vajara je izabran Janko Brajović koji je za nekoliko mjeseci, u bronzi, napravio postolje, torzo, gradonačelnika”, piše Raičević.

Iznenadna smrt

Brajović je umro 1948. godine. Smrt ga je zatekla usred planova da se vrati u Crnu Goru. O tome svjedoči okolnost da je nekoliko dana prije iznenadne smrti, utovarilo svoje skulpture u kontejner kome je odredište bila FNR Jugoslavija. Brajović na žalost nije poživio toliko da bi okončao svoj poduhvat, ali je izgleda, kontejner sa njegovim djelima – nakon stigao u Jugoslaviju. O tome se malo zna, ali se može naslutiti po izjavama njegovih potomaka. Nakon prispjeća, kontejneru se na misteriozan način gubi svaki trag. Što drugim riječima znači – da Crna Gora ne zna šta se dogodilo sa jednim od najvrednijih segmenata njene kulturne baštine. Dakle, od 1948. godine do danas nije poznato gdje se nalazi veliki broj djela jednog od najvećih crnogorskih umjetnika, koji stoji rame uz rame sa Milom Milunovićem, Ristom Stijovićem, Petrom Lubardom i Filom Filipovićem. Sama okolnost da je namjeravao da se vrati u svoju zemlju, upućuje da je imao komunikaciju sa tadašnjim jugoslovenskim ili crnogor-

Crnogorski vajar Janko Brajović

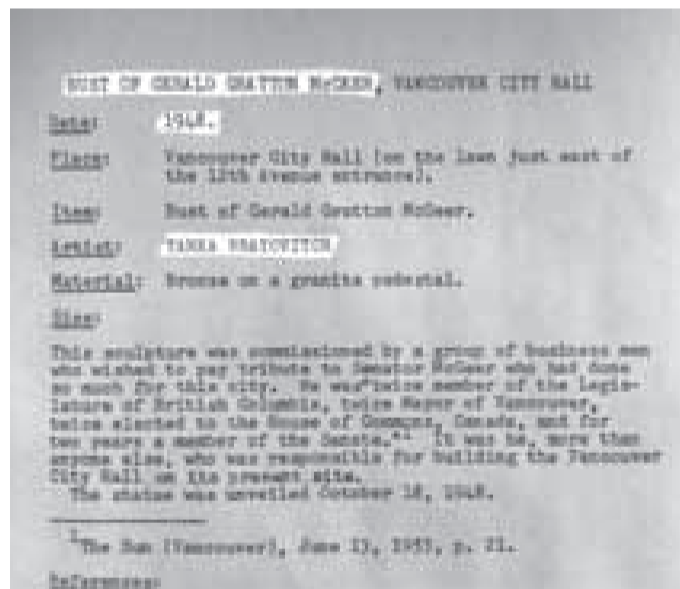
Nakon prispjeća u Jugoslaviju 1948. kontejneru se na misteriozan način gubi svaki trag. Što drugim riječima znači – da Crna Gora ne zna šta se dogodilo sa jednim od najvrednijih segmenata njene kulturne baštine

skim organima vlasti. Jer, to se nije moglo ostvariti na drugi način. O tome, zapravo, postoji obimna dokumentacija. Naime, poznato je da je Brajović godinama bio pod prisмотрom karadorđevićevske tajne policije, a potom i jugoslovenske Udbe. Ti su izvještaji prije izvjesnog vremena izvučeni iz “bunkera” u Beogradu, ali, na žalost, još nijesu objavljeni. Zbog toga možemo samo da naslućujemo da je Brajović pripadao krugu jugoslovenskih (crnogor-

skih) intelektualaca i umjetnika čiji je povratak u zemlju nova komunistička vlast žarko priželjkivala.

Zagonetka

O tome na posredan način govori i podatak da je urna sa Brajovićevim pepelom stigla 1948. godine, ubrzo nakon njegove smrti, u Rijeku u Hrvatskoj. Tamo je Jankove posmrtno ostatke preuzeo njegov rođeni brat, za koga znamo da je nekada zauzimao visok položaj u Nikoli-

Potvrda o Brajovićevoj bisti Džerarda Mekgira

nom dobu. Sve bi to bilo nemoguće da za tako nešto nije postojala benevolencija ta-

Brajovićevo djelo

mora zauzeti poziciju na samom vrhu, koju zaslužuje i koja mu po svemu pripada.

Pitanje kontejnera

Što se tiče kontejnera sa Brajovićevim umjetničkim djelima koji je 1948. godine stigao u Jugoslaviju, stvar je krajnje zagonetna. Što je najgore, nije poznato koliko se u njemu nalazilo skulptura, niti se zna njihova dalja sudbina. Sve to “miriše” na poslijeratnu sve-moć crnogorskih vlasti. Novi “glavari” su imali toliku moć da su mogli da prisvajaju muzejske eksponate i druge dragocjenosti koje pripadaju crnogorskoj kulturnoj baštini. Ko zna šta je sve otuđeno iz cetinjskih muzeja tokom prve dvije decenije? S tim, što se u Brajovićevom slučaju najvjerovatnije radi o najdrastičnijem kriminalu te vrste, jer je otuđen dobar dio njegovog opusa.

Spisak

Brajovićeve skulpture zasigurno nijesu uništene, već su 1948. godine negdje “skrajnute”, da odleže u tišini nekoliko decenija. Nakon čega će se zaboraviti njihovo porijeklo, pa niko više neće ni pitati za njih. Taj slučaj, zapravo, predstavlja “savršeni zločin” u toj vrsti nepočinstva. Jer, niko, osim samog Brajovića, nije znao što je sve stvorio, niti šta se sve nalazilo u kontejneru. Ako je i bilo spiska umjetnina – a moralo ga je biti jer je riječ o uobičajenom protokolu – i on je, najvjerovatnije, “skrajnut”. Možda je sa time povezana činjenica da se Brajovićevi radovi povremeno pojavljuju na tržištu umjetnina, pri čemu su okolnosti oko njihovog vlasništva krajnje nejasne.

(Nastavlja se)

Bista Džerarda Mekgira

Janko Brajović - Vuk Mandušić

JANKO BRAJOVIĆ - ZABORAVLJENI CRNOGORSKI VELIKAN

5.

I to je moguće! Da Crna Gora ne zna za Janka Brajovića!

Jedina želja crnogorskog vajara Janka Brajovića bila je povratak svojoj deci i porodici. I Crnoj Gori. I ognjištu. I Cetinju. Uradio je već sve što je mogao za svoju domovinu. Ostao je vjeran državi i narodu. Žrtvovao je porodicu i slobodu. Proveo je dvije godine u zatvoru boreći se za ideale domovine

Piše: **Slobodan ČUKIĆ**

Ukoliko neka buduća potraga bude pokazala da je porijeklo Brajovićevih skulptura koje se pojavljuju na tržištu umjetnina, povezivo sa "dedovom visokom poslijeratnom pozicijom" - političkom ili obavještajnom, svejedno - biće to potvrda teze da je sadržaj kontejnera 1948. godine razgrubljen u tajnosti, među ondašnjim glavešinama. Kada crnogorska država jednom shvati Brajovićevu veličinu, moraće da budno vodi računa o eventualnoj trgovini njegovim djelima i da reaguje na adekvatan način.

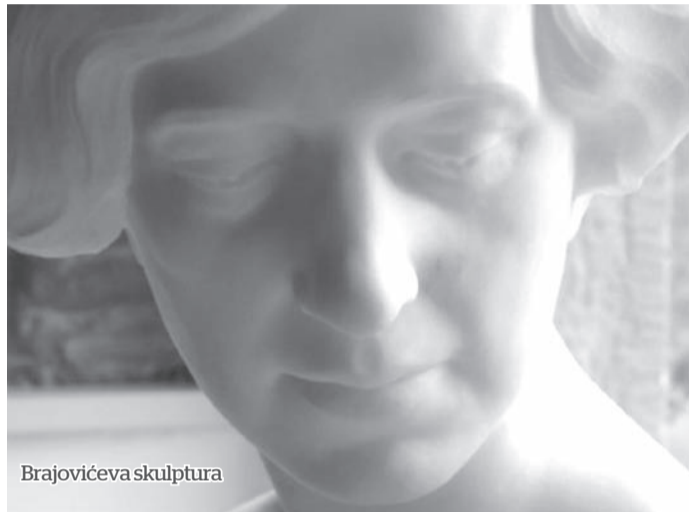
Planetarna misija

Mnogi se pitaju, zašto smo naslovu tekstova o Janku Brajoviću dali naziv "planetarni" - kaže Zoran V. Raičević i daje odgovor:

"S razlogom, jer je Janko svojim glijetom postao vrhunski znalac svog zanata, diljem ove planete, a da ga smrt nije preduhitrila 1948. godine, vjerovatno bi njegov planirani dolazak sa svim djelima u Crnu Goru - bio kulturološki šok za domovinu, koja je tek djelimično povratila svoju samobitnost nakon Drugog svjetskog rata. Prije posljednje ure, koja ga je sačekala u hotelu u Vankuveru, Kanada, đe je Janko proveo posljednje mjeseci i dane života, njegova misija je već bila postala planetarna. Ostvario je ono što je želio: ostavio je na poklon svijetu desetine skulptura, statua, bisti i reljefa koji će krasiti mnoga zdanja, ulice, kolekcije, muzeje, galerije i časopise."

Neispunjena želja

Jedina želja crnogorskog vajara Janka Brajovića, neispunjena, bila je - povratak svojoj deci i porodici, nastavlja Raičević. "I Crnoj Gori. I ognjištu. I Cetinju. Uradio je već sve što je mogao za svoju domovinu. Ostao je vjeran državi i narodu. Žrtvovao je porodicu i slobodu. Proveo je dvije godine u zatvoru boreći se za ideale domovine. Organizovao je proteste širom Evrope i Amerike protiv nove države, đe nema njegove Crne Gore. Klesao je u kamenu crnogorske velikane, Zbjeg naroda, Isusa Hrista..." Brajović je "čekajući dan povratka, želio da Crnoj Gori, novoj, djelimično oporavljenoj, pokloni sva svoja djela sa crnogorskim motivima", nastavlja Raičević. Želio je "da krasi ulice i trgove, Biljardu, Lovćen". "Bio je ostvaren u vajarstvu kao vrhunski kipar, porijeklom sa Balkana. Iz male Crne Gore. Zbog svojih radova bio je rado viđen gost vlada mnogih država, tako da je po narudžbi stvarao mnoga

Brajovićeva skulptura

Jedno od Brajovićevih remek djela je i bista, ženski torzo. Isklesao je u bijelom mermeru torzo devojke u koju je bio ludo zaljubljen. Ova bista je bila u njenom vlasništvu od 1948. (kada je Janko umro), pa do njene smrti 1970. godine

djela koja su predstavljala trodimenzionalnu sliku najpoznatijih ličnosti tog vremena. Vrhunski je radio kalupe bisti, koje je prvo stvarao u gipsu, a kasnije izlivaio u bronzi", kaže Raičević.

Crnogorski zbjeg

"Mikelandelo iz Crne Gore je virtuoznim pokretima glijeta izvajao veličanstvene skulpture kraljice Milene, Isusa Hrista, Violinistkinje, Žene skeptika, Hosea Martija, Ženskog torza, kao i reljef Crnogorski zbjeg", dodaje Raičević.

"Da li današnja, savremena, Crna Gora zna ko je Janko Brajović. Da li je on ideal jedne iskonske Crne Gore? Da li je on izuzetak koji potvrđuje pravilo: Svaka svjetlost pred suncem izbljedi, ili on potvrđuje onu Njegoševu: Blago onom ko do vijek živi, imao se rašta i roditi?! Poslije objavljivanja svih ovih dokumenata, fotografija djela i drugih interesantnih momenata iz života ovog umjetnika, Crnogorsko kulturno društvo iz Toronta i web portal montenegro-canada.com, uputili su na više crnogorskih adresa (Državni muzeji Crne Gore,

Crnogorski vajar Janko Brajović

Udruženje likovnih umjetnika i vajara Crne Gore, Ministarstvo kulture Crne Gore, Državni arhiv Crne Gore) sljedeće pismo.

Pitanja

"Poštovani, Crnogorsko kulturno društvo iz Toronta je započelo projekat o vajar Janku Brajoviću koji možete pratiti na portalu www.montenegro-canada.com. Ovom prilikom, obraćamo vam se sa zahtjevom da nam prosljedite informaciju o Njegoševoj bisti koja je rad Janka Brajovića, a koja se pominje kao dio postavke u Biljardi na Cetinju. Naše Društvo interesuje: koje godine je urađena pomenuta bista? Takođe, molimo Vas da nam prosljedite i sljedeću informaciju: da li imate informaciju da je kontejner sa radovima Janka Brajovića stigao u Crnu Goru 1948. godine? Isto tako, želimo da dobijemo odgovor i na sljedeće pitanje: zbog čega se o Janku Brajoviću ne zna puno u Crnoj Gori i zašto Vaša institucija nije o tome više upoznala crnogorsku javnost? Očekujemo Vaš odgovor!"

Ženski torzo

"Jedno od Brajovićevih remek djela je i bista, ženski

Brajovićeva skulptura

Skulptura Janka Brajovića

torzo", nastavlja Raičević. "Povodom ovog otkrića, dobili smo od jedne porodice iz Toronta pismo sljedeće sadržine: Bilo bi lijepo da Crna Gora zna o ovom remek-djelu, koje se sada nalazi u posedu jedne porodice (ne želimo otkriti identitet). Janko Brajović je u bijelom mermeru isklesao torzo devojke u koju je bio ludo zaljubljen. Ova bista je bila u vlasništvu te iste devojke od 1948. (kada je Janko umro), pa sve do njene smrti 1970. godine, da bi potom bistu otkupila jedna porodica. "Kao što se na fotografiji vidi - radi se o

skulpturi (Ženski torzo) isklesanoj u jednom komadu bijelog mermera, izvanredno izrezbarenog; glava devojke je okrenuta u stranu a oči su poluzatvorene i odaju sliku pospanosti (a možda i zaljubljenosti). I pored određene golotinje i erotskog naboja, primjetan je osećaj spokoja. Pored svoje ljepote i savršenosti u vajarstvu, ova bista je predstavljala i najintimniji dio Jankovog stvaralaštva. Na poleđini, Janko je isklesao J. Brayovitch, a pored imena se nalazi i neki kružni simbol, čije značenje nije odgonetnuto." (Nastavljase)

Brajovićev rad

JANKO BRAJOVIĆ - ZABORAVLJENI CRNOGORSKI VELIKAN

6.

Izradio je i bistu Nikole Tesle negdje oko 1924.

Najstariju Njegoševu bistu, po svoj prilici načinio je crnogorski akademski vajar Janko Brajović. Skulptura je nastala sasvim sigurno prije 1916. godine, kada je Brajović napustio Crnu Goru. Ovom Brajovićevom radu kasnije se gubi trag ali se bez svake sumnje radi o najranije poznatoj Njegoševoj skulpturi, piše Predrag Malbaša

Piše: Slobodan ČUKIĆ

Još jedno otkriće

“Saradnja Univerziteta u Indijani i web portala Montenegro-canada.com urodila je plodom i prvi put crnogorskoj javnosti pokazujemo bistu Amerikanca, političara, ambasadora i pisca Claude-a Bowersa koju je uradio vrhunski crnogorski vajar Janko Brajović, tridesetih godina dvadesetog vijeka”, izvijestio je Raičević u septembru 2013. godine.

“Kako smo došli to ovog veoma vrijednog (za Amerikance) vajarskog djela? Sasvim slučajno, na putu crnogorskog prosvjedenja, stupili smo u kontakt sa Univerzitetom u državi Indijani. Nakon ljubaznog razgovora, osoblje Univerziteta je sa oduševljenjem prihvatilo ideju da se za potrebe Crnogorske zajednice u Kanadi ustupi (prvi put) fotografije ove biste u bronzi. Ko je, inače, bio Claude Gernade Bowers? Rođen je 1848. godine u Indijani. Karijeru je započeo kao novinar, da bi kasnije postao kolumnista New York World-a od 1923. do 1931. godine, a politički kolumnista u New York Journal od 1931. do 1933. godine.”

Brajovićev potpis

“U svojoj vrlo popularnoj karijeri Bowers promovirao ideju da je Tomas Džeferson osnovao Demokratsku stranku. Predsjednik Frenklin D. Ruzvelt, strastveni čitalac Bowersa, gradi Džeferson memorijalni centar. Bowers je bio privremeni predsjednik 1928. godine na nacionalnoj konvenciji Demokratske stranke de je odžao govor. Predsjednik Ruzvelt ga je imenovao za ambasadora u Španiji, a kasnije i u Čileu. Bowers je bio vrlo kritičan prema onome

Bista Klauđa Bouersa

Bista Klauđa Bouersa1

Bista Klauđa Bouersa 2

što je video kao fašističku ekspanziju u Španiji i čvrsto je branio režim španske Druge republike. Umro je od leukemije 1958, a sahranjen je u Indijani, na Highland Lawn groblju u Terre Haute. Naši prijatelji sa Univerziteta u Indijani poslali su nam i potpis Janka Brajovića, kojeg nije smo mogli vidjeti na ostalim njegovim djelima (zbog ugla fotografisanja), tako da ovaj put imamo priliku i da ga vidimo prvi put”,

Nikola Tesla

Janko Brajović je pored ostalog, izradio i bistu Nikole Tesle. Prema onome što se vidi na fotografiji, Brajović je već bio si jed što bi upućivalo na zaključak da je načinjena negdje nakon 1940. godine. Međutim, Teslin lik navodi na rezon da je to ipak bilo ranije, možda 1924-1925. kada je Brajović boravio u Americi. Bista je najvjerojatnije načinjena tada a Brajović je čuvao u svom vlasništvu. Na kraju donosimo podatke o Njegoševoj bisti, koje je objavio arheolog Predrag Malbaša. Kroz taj osvrt podsjetićemo se još jednom na Brajovićev život i djelo.

“Najstarija Njegoševa bista, po

Rani Brajovićev rad - Njegoševa bista

svoj prilici rad je crnogorskog akademskog vajara Janka Brajovića. Podatke o Janku Brajoviću nalazimo kod Novaka Adžića u knjizi “Borci za nezavisnu

Crnu Goru 1918-1941”. Janko Brajović je rođen u Rijeci Crnojevića, 1889. godine. Umjetničku školu završio je u Beču, a živio je u Crnoj Gori, Velikoj

Janko Brajović pored biste Nikole Tesle

Britaniji, Kanadi i Sjedinjenim Američkom Državama. Brajović je umro u Panami 1948. godine. On je jedno vrijeme bio u službi kralja Nikole Petrovića, a kasnije je kao politički emigrant i suverenista, bio stalno povezan sa Vladom Jovana Plamenca. Janko Brajović je u Americi, u periodu od 1919. do 1925. godine, politički i propagandno djelovao u korist obnove Kraljevine Crne Gore.”

Bista poglavice

“Crnogorski emigranti, nastanjeni u Americi, tražili su da on bude njihov zastupnik i glasnika na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. Godine”, nastavlja Malbaša. “Brajović je na ovoj konferenciji, trebao da reprezentuje i iskaže njihovu želju za državnim samostalnošću i da demonstrira protiv, da Crna Gora postane sastavni dio Kraljevine SHS. Brajović je tri godine proveo u srpskom zatvoru, jer se zalagao za nezavisnu Crnu Goru i eksplicitno se izjasnio kao crnogorski patriota, o čemu princ Milo Petrović Njegoš daje podatke u svojim zapisima. U emigraciji se Brajović ostvario kao cijeničar, čija se umjetnička djela danas nalaze u brojnim muzejima zemalja Južne Amerike. Brajovićeva bronza bista poglavice indijanskog plemena Joulache, bila je 1933. godine izložena u Kraljevskoj akademiji umjetnosti u Londonu.”

Njegoševog poprsje

“O Brajovićevom radu Njegoševog poprsja, koja se u ovom tekstu prezentuje, nema podataka u stručnoj literaturi, koja nam je bila dostupna”, kaže dalje Malbaša. “O postojanju biste saznajemo posredno na osnovu jedne razglednice koju je rađena i gdje se sada nalazi”, 1921. godine štampao “Atelje

Dušan Martinović je objavio fotografiju jedne Njegoševog figure, za koju navodi da je rad Janka Brajovića, ali bez podataka o vremenu ili okolnostima nastanka figure ili fotografije, materijalu od kojeg je rađena i gdje se sada nalazi

Vujović”, u štampariji “Napredak”. Na razglednici je prikazano izduženo poprsje sa Njegoševim likom, urađeno na niskom postolju, i sa u reljefu ćirilničnim natpisom “Njegoš”. Na drugoj stani razglednice, osim podataka o izdavaču, navodno je i objašnjenje slike: J. Brajović Petar II (Vladika Rade), napisano ćirilicom i latinićom, kao i povod štampanja razglednice, što omogućava njeno precizno datovanje. Ona je štampana povodom “Dječijeg dana” koji se kako piše na razglednici, obilježavao 20. juna 1921. godine, pa je očigledno da je skulptura nastala prije ovog datuma, a sasvim sigurno prije 1916. godine, kada je Brajović napustio Crnu Goru. Ovom radu Janka Brajovića, kasnije se gubi trag, ali se bez svake sumnje radi, o po nama najranije poznatoj Njegoševoj skulpturi. U svojoj knjizi Dušan Martinović je dao fotografiju jedne Njegoševog figure, za koju navodi da je rad Janka Brajovića, ali bez podataka o vremenu ili okolnostima nastanka figure ili fotografije, materijalu od kojeg je rađena i gdje se sada nalazi”, zaključuje Malbaša. (Kraj)

Janko Brajović - Crnogorski zbjeg